

Η ΙΚΑΡΙΑ ΑΤΤΙΚΗΣ, Ο ΜΥΘΟΣ ΤΟΥ ΙΚΑΡΙΟΥ, ΤΟ ΙΕΡΟ ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

Κύριοι Σύμβουλοι της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας, Κύριε Δήμαρχε Διονύσου, Κύριε Πρόεδρε του Διαζώματος, Κύριοι Σύμβουλοι Εκπαίδευσης, εκλεκτοί προσκεκλημένοι, αγαπητοί μαθητές και μαθήτριες:

Σημειώνω αρχίζοντας, ότι είμαι ένας από εσάς, όσοι κατοικείτε ή σπουδάζετε στο Διόνυσο, όπου και εγώ κατοικώ, εδώ και είκοσι χρόνια. Είμαι όμως και αρχαιολόγος, κι έτσι ασχολούμαι περισσότερο με την ιστορία μας και τα σημάδια που αυτή έχει αφήσει ανάμεσά μας.

Σήμερα λοιπόν θα σας διηγηθώ ένα μύθο, που οι αρχαίοι κάτοικοι αυτής εδώ της περιοχής πίστεψαν με ένταση και περηφάνεια. Ένα μύθο που τον έζησαν βάζοντάς τον στο κέντρο της θρησκευτικής και της δημόσιας ζωής τους. Η ζωή τους αυτή εκφράσθηκε μέσα από το ιερό, που τα λείψανά του θέλουμε τώρα να φροντίσουμε. Θα σας διηγηθώ ένα *μύθο*, που όμως γέννησε μια διαρκή και κορυφαία για τον σκεπτόμενο άνθρωπο *πραγματικότητα*: το θέατρο.

Οι αρχαίοι Αθηναίοι λοιπόν πίστευαν ότι στα πρώτα χρόνια της ιστορίας τους, ας πούμε πριν το 1000 π.Χ., έφτασαν στην Αττική δυο σπουδαίοι θεοί: Η Δήμητρα, που τους δίδαξε τη γεωργία και την παραγωγή του σιταριού, και ο Διόνυσος, που τους δίδαξε την αμπελοκαλλιέργεια και την παραγωγή του κρασιού. Του Διόνυσου του άρεσε να εμφανίζεται ως άγνωστος, και έτσι παρουσιάσθηκε σ' έναν άρχοντα ετούτης εδώ της περιοχής, τον Ικάριο. Αυτός, μαζί με την κόρη του την Ηριγόννη, τον φιλοξένησε καλοπροαίρετα, και κείνος, για να τον ανταμείψει, του χάρισε το αμπέλι, και του έδειξε πώς να κάνει από τον καρπό του κρασί. Για τους Αθηναίους λοιπόν ο Διόνυσος πρωτοεμφανίσθηκε εδώ γύρω μας, όπου, όπως δείχνει ο μύθος, υπήρχαν παλιά, πολλά και καλά αμπέλια.

Ο Ικάριος γεύθηκε τον καινούργιο καρπό και τον χυμό του. Του άρεσε πολύ. Κάλεσε λοιπόν τους βοσκούς της Πεντέλης και τους κέρασε από το ευχάριστο ποτό. Επειδή όμως κανείς δεν γνώριζε ακόμη καλά τις ιδιότητές του, αυτοί ήπιαν πολύ παραπάνω απ' όσο έπρεπε και ζαλίστηκαν. Νομίζοντας ότι ο Ικάριος τους δηλητηρίασε, τον σκότωσαν και τον έθαψαν κάτω από ένα

δέντρο. Όταν συνήλθαν κατάλαβαν το λάθος τους και έφυγαν από την Αττική για να εγκατασταθούν στο νησί της Κέας.

Μη βλέποντας τον πατέρα της, η Ηριγόνη βάλθηκε να τον γυρεύει μαζί με το σκυλί της τη Μαίρα. Αυτό την οδήγησε στο δέντρο, σκάλισε στη ρίζα του και αποκάλυψε το πτώμα του Ικάρου. Η κοπέλα, απαρηγόρητη, κρεμάστηκε από τα κλαδιά του μοιραίου δέντρου. Ο Διόνυσος τότε θύμωσε και έστειλε τρέλα στα κορίτσια των κατοίκων της Αττικής, που άρχισαν να κρεμάζονται στα δέντρα και να αυτοκτονούν. Οι Αθηναίοι ρώτησαν τον Απόλλωνα των Δελφών, δηλαδή τον Πύθιο Απόλλωνα, πως θα απαλλάσσονταν από αυτή τη συμφορά. Τους παρήγγειλε να θάψουν τον Ικάρου και την Ηριγόνη και να ορίσουν γιορτή προς τιμήν τους. Στη γιορτή αυτή πρόσφεραν στον τάφο τους τα πρώτα σταφύλια από τον τρύγο και έβαζαν τα κορίτσια τους να αιωρούνται σε κούνιες κρεμασμένες από τα δέντρα. Σε σπασμένη πλάκα από το Διονυσιακό θέατρο της Αθήνας βλέπουμε την Ηριγόνη με το σκύλο της και τον Ικάρου να κάνουν στο Διόνυσο την προσφορά που ο Απόλλων κατόπιν όρισε να γίνεται στους ίδιους, δηλαδή το πρώτο τσαμπί σταφυλιού της χρονιάς. Και σε αγγειογραφία του 5^{ου} π. Χ. αιώνα, βλέπουμε τον ακόλουθο του Διονύσου, τον Σάτυρο να κουνάει κορίτσι. Η γιορτή ονομαζόταν *Εύδειπνος*, δηλαδή γιορτή όπου τρώει και πίνει κανείς καλά (ευ = καλό, δηλαδή, δείπνο), κάτι φυσικό για διονυσιακή γιορτή, αλλά και για τη λατρεία των νεκρών, που οι αρχαίοι τιμούσαν με νεκρόδειπνα. Η γιορτή ονομαζόταν όμως και *αιώρα* (δηλαδή κούνια) και *αλήγης* (δηλαδή περιπλάνηση), γιατί τα κορίτσια κουνιόνταν στα δέντρα και προηγουμένως, χτυπημένα με μανία όπως ήταν, περιπλανιόνταν όπως οι μαινάδες στο δάσος.

Εκτός όμως από αυτή τη γιορτή ο Ικάρου συνδεόταν με το Διόνυσο και την κύρια γιορτή του και με μια άλλη παράδοση: Ένας τράγος έφαγε ένα από τα φρέσκα του αμπέλια. Για να τον τιμωρήσει τον έσφαξε και, έχοντας ευθυμήσει τρυγώντας τα υπόλοιπα αμπέλια, έφτιαξε από το δέρμα του έναν ασκό και χόρεψε πάνω του. Σε ανάμνηση, οι αρχαίοι κάτοικοι της περιοχής μας και των άλλων χωριών της Αττικής, όταν στο τέλος του χρόνου γιόρταζαν την εμφάνιση του Διονύσου, φούσκωναν ένα ασκί, το άλειφαν με λάδι και πηδούσαν πάνω του, χωρίς να καταφέρνουν βέβαια να κρατηθούν όρθιοι. Έτσι προκαλούσαν το γέλιο του πλήθους. Το δρώμενο αυτό λεγόταν

ασκωλιασμός. Βλέπουμε ότι και τούτη η γιορτή τοποθετούσε τον Ικάριο στην αρχή της διονυσιακής λατρείας.

Τί απέγιναν όμως οι δολοφόνοι του Ικάριου; Στην Τζιά έστειλε εξ αιτίας τους ο θεός φοβερή ζέστη και ξηρασία. Οι κάτοικοι βρήκαν τους υπαίτιους και τους σκότωσαν. Και ο Δίας έστειλε στους Τζιώτες τα μελτέμια, τους *ετησίες ανέμους*, που τους ανακούφισαν.

Οι μύθοι αυτοί δεν έχουν αξία μόνο γιατί κομμάτια τους έχουν φτάσει μέχρι σήμερα μέσα στη ζωή μας. Όπως π.χ. το έθιμο της τελετουργικής κούνιας των κοριτσιών το Πάσχα σε πολλά μέρη της Ελλάδας. Ή ο *ασκωλιασμός*, που σήμερα παίζεται στην Ήπειρο, αλλά και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας, με το όνομα *ασκί*. Ή η πίστη των αρχαίων ότι ο Ικάριος, η Ηριγόνη και ο σκύλος τους, η Μαίρα, μεταμορφώθηκαν στους αστερισμούς *Βωώτη* (αγελαδάρη), *Παρθένο* και *Μικρό σκύλο*, που αποτελούν σήμερα τα επίσημα ονόματα βασικών αστερισμών στον ουρανό μας. Ή τα μελτέμια.

Η ιδιαίτερη αξία αυτών των μύθων έχει να κάνει με την κεντρική τους θέση στη διονυσιακή λατρεία και μάλιστα στην πιο γνήσια εκδοχή της, τις αγροτικές τελετές για το θεό. Μέσα από τις τελετές αυτές στήθηκε το αρχαίο ιερό στο Διόνυσο, που αποτέλεσε και το κέντρο της δημόσιας ζωής του αρχαίου δήμου της Ικαρίας, ο οποίος είχε πάρει το όνομά του από τον Ικάριο. Στο ιερό ήταν παρών, εκτός από τον Διόνυσο, που βρέθηκε το λατρευτικό του άγαλμα, και ο Πύθιος Απόλλων. Να θυμηθούμε εδώ την ανάμειξη του Πύθιου Απόλλωνα στην θεραπεία των κοριτσιών της Αθήνας από την τρέλα. Και στους Δελφούς, αλλά και γενικότερα, οι δύο θεοί είχαν στενή σχέση. Μη νομίζετε, ο Απόλλων που έχουμε μάθει να βλέπουμε ως τον θεό του φωτός και της λογικής, στην αρχή, και κυρίως στις αγροτικές περιοχές, ήταν στενά δεμένος, όπως και ο Διόνυσος, με τη φύση και τις οργιαστικές της δυνάμεις. Το άγαλμα του Διονύσου στο ιερό ήταν στημένο στην ύπαιθρο, όπως αρμόζει σε αγροτικό θεό, κάτω από ένα στέγαστρο διακοσμημένο με τσαμπιά σταφυλιού. Τέτοια πιο πρόχειρα ομοιώματα περιφέρονταν πάνω σε άρμα κατά τις τελετές προς τιμήν του θεού.

Από τις τελετές αυτές και τους χορούς που περιλάμβαναν, ξεπήδησε μια από τις πιο δημιουργικές πνευματικές δραστηριότητες του αρχαίου, αλλά και του σημερινού ανθρώπου: το θέατρο. Οι αρχαίοι Ικαριώτες διηγούνταν ότι τον 6^ο π.Χ. αι., ο συντοπίτης τους ποιητής Θέσπις, σκέφθηκε να βάλει κάποιον από

αυτούς που εκτελούσαν τον χορό στη γιορτή του Διονύσου, να μιμείται με μάσκα, ένα ή περισσότερα πρόσωπα και να κάνει διάλογο με τους υπόλοιπους. Αυτή ήταν η αρχή της τραγωδίας, του δράματος, και γενικότερα του θεάτρου. Δύο αγγεία που δείχνω εδώ διηγούνται αυτή την εξέλιξη. Το πρώτο, από τον πρώιμο 6^ο αιώνα, δείχνει τον ίδιο το θεό και την ακολουθία του – ή μασκαρεμένους έτσι χορευτές – να εκτελούν τον τελετουργικό χορό. Το δεύτερο, από τις αρχές του 5^{ου} αιώνα, δείχνει χορευτές με προσωπεία να εκτελούν παράσταση μπροστά σε υπαίθριο βωμό και άγαλμα του Διονύσου, όπως αυτό που είδαμε στο ιερό του θεού στην περιοχή μας).

Λέγεται ακόμη ότι ο Θέσπις περιόδευε τους δήμους της Αττικής με το θίασο που δημιούργησε, κουβαλώντας μια πρόχειρη σκηνή πάνω σε ένα άρμα. Σχετική παράσταση δεν έχει σωθεί από την αρχαιότητα, φρόντισαν όμως καλλιτέχνες πολύ αργότερα να φαντασθούν το άρμα του Θέσπιδος, όπως ένα γλυπτό στο καμπαναριό του Duomo από τον 14^ο αιώνα στη Φλωρεντία.

Βέβαιο είναι πάντως, ότι πριν νικήσει το 534 π.Χ. ο Θέσπις στους αγώνες δράματος που οργανώθηκαν στην πόλη της Αθήνας, είχε κάμει γνωστή την εφεύρεσή του στις τελετές των τοπικών Διονυσίων, με την μεταφερόμενη σκηνή του, ξεκινώντας από το ιερό και τον θεατρικό χώρο του τόπου του, του τόπου μας εδώ. Είναι χαρακτηριστικό, ότι η σύνδεση της Ικαρίας, και επομένως του ιερού της, με τις αρχές του δράματος από τους αρχαίους είναι πολύ επίμονη, και δεν περιορίζεται στον Θέσπι και την *τραγωδία*. Οι αρχαίοι έλεγαν ότι ο ποιητής *Σουσαρίων* από τα Μέγαρα, που δημιούργησε την *κωμωδία* γύρω στο 570 π.Χ., κλήθηκε εδώ, στην Ικαρία, για να τη διδάξει στους Αθηναίους. Στον αγώνα κωμωδίας που δημιουργήθηκε, όρισαν μάλιστα ως έπαθλο έναν αμφορέα γεμάτο κρασί και ένα καλάθι σύκα, άλλο ένα αγαπημένο φυτό του Διονύσου. Αλλά και ο πρώτος γνωστός δημιουργός κωμωδιών, που νίκησε με έργο του στην Αθήνα το 472 π.Χ., πολύ πριν τον Αριστοφάνη, ο *Μάγνης*, καταγόταν κι αυτός από την Ικαρία.

Βλέπουμε πόσο σημαντική κληρονομιά άφησε το ιερό που προτείνουμε να υιοθετήσουμε σήμερα στον πολιτισμένο κόσμο: Την κληρονομιά του θεάτρου. Κάτι που αναγνωρίζεται μέσα και έξω από τη χώρα μας. Αναφέρω εδώ ενδεικτικά τρία μόνο παραδείγματα: Περιοδεύοντες θίασοι των εθνικών μας θεάτρων οργανώθηκαν με το όνομα *Άρμα Θέσπιδος*, σε ανάμνηση του πρώτου πλανόδιου τραγωδού. Ένα μνημειώδες άγαλμα του Θέσπιδος πάνω

στο άρμα του κοσμεί το θέατρο της μακρινής Καμπέρας στην Αυστραλία, συμβολίζοντας με τη μορφή του *τό θέατρο*. Και τους ηθοποιούς στον αγγλόφωνο χώρο τους λένε *Θέσπιους*.

Αξίζει λοιπόν η φροντίδα μας για τα πολύτιμα αυτά λείψανα του πολιτισμού μας να ανταποκριθεί στον παγκόσμιο σεβασμό για την κληρονομιά που αντιπροσωπεύουν.